

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Sem sme v Gemerí odkladali potraviny...

STELLA ONDREJČIKOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article deals with words used in the dialects of the Gemer region to refer to containers used to store food, crops, raw materials and other substances in the traditional Gemer household, as well as containers used for transporting food and drinks. The article also points out the motivation behind the names of the containers and the purpose of their use, or the material they are made of. Also interesting is the adaptation of some words originating from the Hungarian and German languages into Gemer dialects.

Keywords: Slovak dialects, dialects of Gemer region, containers used in household

Potraviny – tak v pevnom, ako aj tekutom stave – sú zložkou nevyhnutnou na prežitie, a teda aj stálou súčasťou rôznych oblastí ľudského života. V minulosti boli vo veľkej miere zmyslom množstva prác vykonávaných v hospodárstve a domácnosti, preto sa prirodzene stávali aj obsahom každodenných rozhovorov. Nuž nečudo, že sa táto každodenná téma a neodškriepiteľná súčasť ľudského života premietla vo svojich rôznych aspektoch aj do bohatej slovnej zásoby uchovanej v našich nárečiach a že práve v tejto oblasti je stále čo objavovať. Pomenovania spojené s obživou človeka i zvierat sú pestrá zásobnica, ktorá naplňa obsah článkov aj v tejto rubrike. Nedávno sme sa napríklad v článkoch Dagmar Šimunovej (2025a, 2025b)

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami prijatými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

mohli dočítať o rozmanitých pomenovaniach spojených s *chlebom* a *kašou* – neodmysliteľnými zložkami stravovacích možností našich predkov – a pomenovaniam množstva ďalších jedál a plodín je venovaná i jedna celá kapitola v publikácii *Zo studnice rodnej reči* 3 (Balleková – Smatana, 2023, s. 90 – 161). Konzumácii jedál však predchádza nielen proces ich prípravy, ale ešte o krôčik skôr aj dôkladné uskladňovanie surovín, plodín, stravy či nápojov. V tomto článku sa spoločne pozrieme na názvy zásobníkov a nádob určených na uskladňovanie potravín a prehľadáme ich ako taký *knochtópták* z Betliara pri Rožňave, ktorý snorí po nádobách a pátra po čomsi na zjedenie. Z okolia Rožňavy sa príliš nevzdialime a aj my spoločne prehľadáme, *predulujeme* (Klenovec, o. Rimavská Sobota), *prekutatujeme* (Ratková, o. Revúca) a *prekuledujeme* (Rochovce, o. Rožňava) slovnú zásobu gemerských nárečí. Poukážeme nielen na motiváciu vzniku názvov niektorých nádob (mohlo ísť napríklad o účel, na aký sa daná nádoba v domácnosti využívala, či materiál, z ktorého bola vyhotovená), ale pri vybraných lexémach upozorníme aj na ich pôvod v nemčine a maďarčine, prípadne na ich hláskovú adaptáciu do gemerských nárečí. Bohatý výskyt slov nemeckého a maďarského pôvodu v gemerských nárečiach je výsledkom historického vývinu a kultúrno-spoločenských kontaktov regiónu.¹

Skriňa na odkladanie potravín sa v Gemeri nazýva *almarija*, *kotrá je drevená* a *má vác polic* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), no takto sa pomenúva aj výklenok v stene so vstavanou policou. V Rozložnej (o. Rožňava) sa takejto skrini hovorí aj *kredenc*, v okolí Revúcej *špajskasňa* (Muránska Dlhá Lúka) a západnejšie v Gemeri hláskovo obmeneným názvom *špajskäsňa* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota) – ide o priame prevzatie z nemeckého *Speisekasten* s významom „truhlica na potraviny“, čo je zloženinou slov *Speise* – „jedlo, pokrm“ a *Kasten* – „škatuľa, debna, truhlica“. ² Ďalším veľkým zásobníkom nachádzajúcim sa *f kuchini alebo f komore* bývala *strovná láda*. *To bula drevená láda*. *Buli tam kietki a do každej sa dávala iná strava* (Gemerská Poloma, o. Rožňava). Pomenúvala

¹ Približne od polovice 13. storočia bola oblasť osídľovaná nemeckými banskými kolonistami. „Ich prítomnosť sa spomína v stredu banského podnikania severovýchodného Gemera – v Dobšinej. Okrem nemeckého a slovenského (slovanského) osídlenia rozšírili rady miestneho obyvateľstva aj príslušníci maďarského etnika, ktoré kompaktnejšie osídlilo najmä územie severne od Plešivca a Rožňavskú kotlinu, a to pravdepodobne v priebehu 13. storočia“ (Rožai, 2018, s. 2).

² Pozri Habovštiak, 1981, s. 124.

sa aj jednoslovne *láda* (z nemeckého názvu pre truhlu – *Lade*), porov. doklad z Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota): *Maľi zmo takú starú ládu, tag zmo f tej aj chľiep trímaľi, žebi ňeuschoy*; jej ďalšie pomenovania sú *štok* (Revúca) alebo *žegl'a* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca). Ide o nízku pozdĺžnu debnu či truhlu určenú najčastejšie na uskladnenie väčšej, aspoň polročnej zásoby múky, ale svoje využitie našla aj pri ukladaní rozličných surovín, ako strukovín, maku, krúp a podobne. Z Rozložnej pri Rožňave máme v archíve doložené názvy pre dve osobitné reálie: *priašínok*³ je truhla určená len na uskladnenie múky a *láda* slúži na uloženie iných rozličných surovín. Vnútro truhly býva rozdelené na *priešínki* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), *klietki* (Gemerská Poloma, o. Rožňava) alebo *fjók-ki* – toto maďarské pomenovanie pre zásuvky (maď. *fiók*) bolo prevzaté napr. do nárečia Muránskej Dlhej Lúky (o. Revúca), Revúcej či Rozložnej (o. Rožňava). Múčnu truhlu uzatvára v okolí Rožňavy *verchen* (Gemerská Poloma) alebo *vrchnák* (Rozložná), pričom *vrchnák* používajú ešte aj v juhozápadnom Gemerí, severnejšie však už je rozšírené pomenovanie *veko* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca).

Ďalšiu veľkú nádobu určenú na uskladňovanie, charakteristickú predovšetkým svojim valcovitým tvarom a dvomi kruhovými dnami, poznáme pravdepodobne všetci veľmi dobre pod krátkym názvom *sud*. V Gemerí sa však stretneme skôr s názvami *boška*, *boška* (Rimavská Píla, Klenovec, o. Rimavská Sobota; Rybník, o. Revúca; Rozložná, Gemerská Poloma, o. Rožňava), *genc* (Rybník, o. Revúca) a *genec* (Revúca), popri ktorých sa v juhozápadnom a strednom Gemerí vyskytuje aj pomenovanie *sud* (Klenovec, o. Rimavská Sobota) či deminutívum *súdok* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca). Bočná doštička na drevenom sude sa nazýva *dúha* a vhodné je aj naliať *vod'i do genca*, *abi se dúhi nerosušili* (Revúca). Sudy sa v kuchyni využívajú najmä na konzervovanie kapusty. „Nastrúhaná nasolená kapusta sa natláčala nohami alebo rukami do drevených sudov, kde po čase mliečnym kvasením cukru vznikla kyslá kapusta. Takto konzervovaná sa v uzavretých sudoch mohla uchovávať niekoľko mesiacov. Kyslá kapusta bola v tradičnej kuchyni častou potravinou najmä v zime, keď zabezpečovala vo výžive prísun vitamínu C,“ dozvedáme sa z elektronickej encyk-

³ Ide o fonetický variant slova *priečinok*, ktoré sa bežne používa vo význame „vymedzený priestor v truhle“.

lopédie *Tradičnej ľudovej kultúry Slovenska slovom a obrazom* (Kiliánová a kol., heslo *kvasenie potravín*). Možnosti využitia suda sú však rôznorodé, čo dokazujú aj úryvky z prehovorov v našich archívnych textoch: *Plní genc kapuste zmo natlašili* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Kot' si povipíjaľi, daľi im jes poľiouku, meso, kapustu z genca* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Dakodi dávno do gence dali plátno a tag zváräli lúhom* (Španie Pole, o. Revúca); *Potom kvaže namášali do gencó do vápnäné vodi* (Ratková, o. Revúca). O uskladnení alkoholu do sudov, najčastejšie piva a vína, svedčí nielen výrok z Klenovca (o. Rimavská Sobota): *To bula svadba, dve boški vína sa prešli*; ale aj frazeologizmus *opiti ako boška* z blízkej Rimavskej Píly, týkajúci sa človeka veľmi povzbudeného alkoholom. Podľa zachovaného ústneho podania stojí práve nárečové pomenovanie suda *boška* aj za vznikom názvu stredogemerskej obce Slavošovce v rožňavskom okrese. Hlásková podoba názvu obce obsahovala „bošku“ v rozličných podobách takmer nepretržite od 16. storočia až po začiatok 20. storočia, keď sa ešte volala *Veľká Slaboška*, potom *Slabošovce*, od roku 1927 ju poznáme ako *Slavošovce* (Kropilák a kol., 1978, s. 47).⁴ Existujú viaceré verzie tejto ľudovej etymológie, najrozšírenejšie sú dve – v prvej hrala hlavnú úlohu *boška* naplnená vínom, v tej druhej *boška* naplnená žinčicou – a obe sa zhodujú v tom, že do osady v doline, v ktorej sa dnes rozprestierajú Slavošovce, sa dolu kopcom skotúlala *boška*. Osadníci tak vraj dlho a často spomínali na túto veselú príhodu, až sa aj v okolí začalo hovoriť, že to je tá dedina, do ktorej *šla boška* (porov. Sajenko, online).

Sypký alebo kusový materiál, napr. múka či zemiaky, sa odkladal do vriec označovaných v Gemeri prevažne ako *mechi*, no z Rozložnej (o. Rožňava) máme v archíve doložené aj pomenovanie *kapsi*. Zariadenie na odklada-

⁴ Prvá zmienka o obci Slavošovce je z roku 1318, keď sa nazývala *Scedurries*. V ďalšom historickom vývoji sa jej názov menil takto: *Slavosfalva* (1346), *Slauoshaza* (1367), *Slabosowcze* (1551), *Slaboschkouc* (1561), *Szlawoczka* (1566), *Welka Slabosska* (1773), *Veľká Slaboška*, *Slaboška* (1920), *Slavošovce* (1927). Po maďarsky sa obec úradne nazývala *Nagyszlabos*, *Nagyszabos* (Kropilák a kol., 1978, s. 47).

Okrem obce Slavošovce v strednom Gemeri sa vo východnom Gemeri nachádza aj obec Slavoška (o. Rožňava), ktorej názvy boli *Zlauozka* (1563), *Zlauozka*, *Kyszlaos* (1566), *Kiss Slaboska*, *Pusta Slaboska* (1686), *Mala Slabosska* (1773), *Malá Slavoška* (1920) a od roku 1927 *Slavoška*. Po maďarsky sa obec úradne nazývala *Kisszlabos*, *Kisszabos* (Kropilák a kol., 1978, tamže). V súvislosti s ľudovou etymológiou spájajúcou vznik názvu obce Slavošovce s *boškou* však nemáme vedomosť o tom, že by sa rovnako vykladal aj názov obce Slavoška.

nie pečnov chleba dostalo v súvislosti so svojím účelom v Kokave nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) pomenovanie *láda na chliep* a v Rozložnej (o. Rožňava) *chlebovník*. Z Muránskej Dlhej Lúky pri Revúcej máme zachytený aj nateraz etymologicky nejasný výraz *švagli*.⁵ V Gemeri sa pecne chleba odkladali v chudobnejších domácnostiach aj jednoducho na nástenné poličky, ktoré sa nazývali – ako potvrdzuje napríklad doklad z Revúcej – *daski*. Z Rybníka neďaleko Revúcej máme doložené aj slovo *vahan*, ktoré pomenúva viacúčelovú drevenú nádobu okrúhleho alebo oválneho tvaru využívanú na uskladňovanie strukovín, krmiva pre hydinu, prenášanie múky i formovanie chlebového cesta pred pečením, a z Revúcej názov pre plytký a oválny *slameňík*, do ktorého sa ukladajú predovšetkým strukoviny či iné potraviny určené na konzervovanie a následne sa vkladajú do pece, aby uschli.

Na uskladňovanie živočíšnych produktov sa využívajú veľké nádoby, ktorých pomenovania sa často líšia v závislosti od materiálu. Na odkladanie masti sa používa *hlinený harenk* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), hlinený alebo kameninový *tágel'* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), emailový *beďeň* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca) alebo *beden* (Rybník, o. Revúca), smaltovaná *bodna* (Hostišovce, o. Rimavská Sobota) či sklený *pohár* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), pričom tieto pomenovania často slúžia súčasne aj na označenie jednotky miery, napr.: *Edon plní beden mašči vipraželi* (Brusník, o. Revúca); *Každí rog mámo bodnu mašči* (Hostišovce, o. Rimavská Sobota). Do prejavu informátorky z Rozložnej neďaleko Rožňavy sa dostala aj maďarská hlásková podoba tejto lexémy pomenúvajúcej nádobu, hrniec – *bödön*: *Mast pri zabíješkách se otkladá do bödönu, kotrí má vrchnág d'arkaví*. Pre plechovú nádobu určenú na uskladnenie masti sú známe pomenovania *žbán* z Kokavy nad Rimavicou a *kana* alebo *gleidovaná kana* (adjektívom sa odkazuje na gliedu, čiže tenkú sklovitú vrstvu pokrývajúcu povrch nádoby) z Gemerskej Polomy pri Rožňave. Všeobecne rozšíreným pomenovaním drevenej nádoby určenej na uskladnenie masti a mliečnych výrobkov, najmä bryndze či syra, je v salašníckej terminológii *geleta*. Ide o výraz súvisiaci s tzv. valašskou kolonizáciou, je

⁵ Za konzultáciu etymológie viacerých slov v tomto príspevku, ako aj za odporúčenie odbornej literatúry súvisiacej so slovami nemeckého pôvodu a s nemeckou terminológiou ďakujeme PhDr. Ľuborovi Králikovi, DSc.

rumunského pôvodu (v spisovnej rumunčine *găleată*) a jeho etymologickým východiskom je latinský výraz *gallēta*, pomenúvajúci vedro (Králík, 2019, s. 181). Z gemerských nárečí máme doložené tieto hláskové obmeny: *geľata* (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Kocel'ovce, o. Rožňava), *geľatka* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *gelätka* (Rybník, Sirk, o. Revúca), *geleta* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *gel'eta* (Hrlica, o. Revúca; Klenovec, Kokava nad Rimavicou, Krokava, o. Rimavská Sobota), *geletka* (Muránska Dlhá Lúka, Turčok, o. Revúca; Rozložná, o. Rožňava). V Rozložnej sa do *geletki* dojilo aj mlieko. Podoba *gelätka* sa zachovala dokonca aj v ľudovej piesni zo Sirku (o. Revúca) v publikácii *Piesne stredného Gemera* (Herich, 1998, s. 395):

*Tancovau bašík s ťetkó fkomore pod gelätkó.
Gelätka sä rosipala a ťetka sä nahnevala.
Ej, starí, šva si spraviu, ež si gelätku rozbiu.
Prikrila ho bialó plachtó a tašla si svojó cestó.
Bašík sä zaradovau, ež s ťetkó tak tancovau.
Rašé rozbiťä gelätka ako tá šomravá ťetka.*

Z ďalších drevených nádob určených na uskladnenie mliečnych výrobkov máme ešte z Kokavy nad Rimavicou doloženú *puťinku* na bryndzu. Termín *puťňa* je nemeckého pôvodu (porov. Králík, 2019, s. 487) a označuje vedro alebo väčšiu nádobu s popruhmi na nosenie na chrbte.⁶ Na uskladnenie veľkej zásoby syra konzervovaného kvasením tu slúži *kaďä*. Zásoba topeného masla sa ukladala do hlineného okrúhleho hrnca, ktorý sa v Muránskej Dlhej Lúke (o. Revúca) nazýva *masel'niška*, v Gemerskej Polome (o. Rožňava) to je *misoška* a známe sú aj pomenovania *rajtop* (Rozložná, o. Rožňava) či *šrepl'a* (Rozložná, o. Rožňava), *šrepla* (Kameňany, o. Revúca), etymologicky príbuzná s nemeckým slovom *Scherbe*, pomenúvajúcim črep i hlinený hrniec (porov. Králík, 2019, s. 109; Machek, 1968, s. 586).

Pestrosti chutí, vôní a farieb neostalo ovocie nič dlžné ani v téme nášho príspevku. Na jeho odkladanie slúži kuchynský kôš – *košárik* (Gemerská

⁶ Pôvod slova je v nemeckom slove *Bütte* a v podobách *Putte*, *Putn* z bavorsko-rakúskeho dialektu, ktoré sú prevzatím zo stredovekého latinského slova *butina* s významom „fläša, nádoba“ (Králík, 2019, s. 487).

Poloma, o. Rožňava), *košer* (Rozložná, o. Rožňava), *kuošik* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota) či *grošovi košér* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), ktorý *je podlhovastí a z rúškó naprostretku* (Chyžné, o. Revúca). Lesné plody sa zbierajú buď do *naberáka* s hrebeňom (Tisovec, o. Rimavská Sobota; Revúčka, o. Revúca) určeným na zber plodov česaním, porov. výrok z Revúčky: *Uš som visipala dva naberáki malín do vedra*; alebo do drevenej nádoby s plechovým dnom označovanej v juhozápadogemerských a časti stredogemerských nárečí ako *kanta* (Kokava nad Rimavicou, Muránska Dlhá Lúka). Východnejšie v okolí Rožňavy sa táto nádoba nazýva *kana* (Rozložná) alebo *kaniška* (Gemerská Poloma), z nej sa potom tieto lesné plody tiež vysypajú do *roški*⁷ (Gemerská Poloma), čiže vedra. Pôvod lexémy *roška* sa obyčajne vysvetľuje ako prevzatie z maďarčiny (porov. Gerstner a kol., heslo *rocška*; Gregor, 2023, s. 725 – 726). V nasledujúcom výroku z Jelšavy (o. Revúca) sa *vedro* použilo v zmysle jednotky miery: *Vedro malín dakodi ženi predávali aj po osem korún*. Zaváraniny sa uskladňovali do sklenených nádob pomenovaných v súvislosti s ich účelom v okolí Revúcej ako *zaváreški*, z okolia Rožňavy máme doložené *fľaški* (Rozložná), *fleški* (Gemerská Poloma) a z Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) *poháre*. Týmto slovom sa okrem nádoby vyjadril v nasledujúcom výroku aj jej obsah: *Dva poháre úhorvak som kúpila f sklepe* (Ratkovská Lehota, o. Revúca). Na uloženie zásob lekváru neslúži len *ckľáni pohár* (Kokava nad Rimavicou) alebo *skaleník*, teda kameninový hrniec, ktorého názov vznikol deriváciou zo substantíva *skala* (Gemerská Poloma), ale aj hlinený hrniec *badok* (Rozložná) či hlinený alebo kameninový hrniec s dvomi ušami – *rahaňica* (Muránska Dlhá Lúka).

V domácnosti sa vyskytuje aj mnoho malých nádob či zásobníkov, ktorých praktické využitie ocenia gazdiné najmä počas prípravy jedál, pretože prisady, predovšetkým ochucovadlá, tak majú priamo pod rukou a zaberajú podstatne menej miesta. Nádobka na soľ – najčastejšie drevená, v novšom období dostupná i sklená či porcelánová, prevažne podlhovastej hranatej alebo oválnej formy – sa nazýva *slanka* (Rozložná, o. Rožňava), *slánka*

⁷ Táto lexéma má širší územný rozsah. V zvolenských a novohradských nárečiach, v ktorých – na rozdiel od gemerských nárečí – nedochádza k zmene č na š, sa vedro označuje lexémou *ročka* (Atlas slovenského jazyka IV, 1984, mapa VI/46; pozri aj Slovník slovenských nárečí III, 2021, s. 269).

(Muránska Dlhá Lúka, o. Rimavská Sobota), *soläniška* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), *solniška* (Muránska Dlhá Lúka), *solňiška* (Revúca) či *sol'ňiška* (Kokava nad Rimavicou). Cukor by sme v Rozložnej (o. Rožňava) našli v *cukerniške*, v okolí Revúcej v *cukerňiške* či *cukorňiške* (Muránska Dlhá Lúka) a severne od Rimavskej Soboty v *cukrouňiške* (Kokava nad Rimavicou). Korenie sa drží v malej nádobke nazývanej *koreniška* (Rozložná, o. Rožňava), *koreňiška* (Kokava nad Rimavicou), *peperňiška* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *peprňiška* (Revúca) či *pieperník* (Gemerská Poloma, o. Rožňava) a ani pri hľadaní mletej papriky by sme nemuseli dlho dumať, ak by nám v Rozložnej (o. Rožňava) povedali, že je uložená v *paprikaniške*, v Muránskej Dlhej Lúke (o. Revúca) v *paprikouňiške* a v Kokave nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) v *paprikouňiške*. A čo sa drží v papierovom vrecku, ktoré v juhozápadnom Gemeri a časti stredného Gemera nazývajú slovom nemeckého pôvodu *škarnicľa* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota)? Nuž, to isté, čo v okolí Revúcej v drevenej *múkouňiške* podlhovastého tvaru alebo juhovýchodnejšie v okolí Rožňavy v plechovej nádobke *múšnici*. Uchováva sa v nich zbežne potrebné množstvo múky. Ponúkame aj univerzálne pomenovanie *buksa*, ktoré je v Revúcej a jej okolí možné vztiahnuť na všetky malé nádobky na uskladňovanie menších zásob prísad. Aj slovo *buksa* má pôvod v nemčine, konkrétne v slove *Buchse*, ktoré označuje zásuvku (Králík, 2019, s. 88).⁸ A kam sa uskladňujú ďalšie zásoby potravín? Odpoveď na túto otázku poskytla informátorka z Rozložnej pri Rožňave: *Na inia zásobi se používa komora, kotrá je pri kuchini*.

Pristavme sa ešte na chvíľu pri nádobách určených na odkladanie zvyškov či odpadu. Zvyšky jedál zmiešané s vodou z umytého riadu – pomyje – boli začiatkom 20. storočia krmivom ošípaných a statku „najmä v bohatších oblastiach“ (Kiliánová a kol., heslo *krmivo*). Na pomyje sa v Gemeri používa vedro s príznačným názvom *svinskuo vedro* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), keďže slúžia aj ako potrava pre ošípané, i okrúhla drevená nádoba s dvomi držadlami s názvom *šafel'* (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Muráň, Muránska Zdychava, o. Revúca; Rozložná, Kobeliarovo, o. Rožňava), ktorého deminutívnu podobu nachádzame vo

⁸ Etymologickým východiskom slova *Buchse* je latinské *pyxis*, *puxis* prevzaté z gréckeho *pyxis* s významom „schránka (z buxusového dreva)“ (Králík, 2019, s. 88).

výroku informátora z Gemerskej Polomy (o. Rožňava): *A pomije nalievali potom do šaflika. Šafel'* je adaptáciou južnonemeckej zdrobneniny *Schaffel* nemeckého slova *Schaff*, ktorého význam je „nádoba na tekutiny“ (Králík, 2019, s. 575) a v nepočetných fonetických variantoch sa používa takmer vo všetkých slovenských nárečiach. Z fonetických variantov vyskytujúcich sa v gemerských nárečiach uvádza J. Orlovský (1982, s. 324) podoby *šafel'* (Klenovec, o. Rimavská Sobota; Muráň, Muránska Zdychava, o. Revúca; Šumiac, o. Brezno), *šäfel* (Kobeliarovo, o. Rožňava) *šefel* (Rozložná, Honce, o. Rožňava) a deminutívum *šaflik* (Ostrany, o. Rimavská Sobota). Mimochodom, za výrobou *šafľov*, ale aj vedier (*rošieky*) či všeobecne *súsekov*, predstavujúcich širokú škálu foriem, ktoré spája truhlovitá podoba a tesárska technika zhotovenia (Kiliánová a kol., online, heslo *súsek*), stáli *bednári* (*bodnári*), čiže remeselníci, ktorí vyrábali z dreva kade, sudy a podobné nádoby. Svedčí o tom nasledujúci výrok z Rimavskej Bane (o. Rimavská Sobota): *Tu šafľe robeli dakodi, aj roške. V Zalužah robeli súske veľkie. Tu bolo veľie bodnári*. Vráťme sa ale k pomyjam, ktoré sa v Revúcej lejú do železného vedra okrúhleho tvaru, v blízkej Muránskej Dlhej Lúke *grantu* a v okolí Rožňavy aj *blächovej roški* (Gemerská Poloma). V našom archíve sme našli aj slovo *popolnica* či *popelniška* (Prihradzany, o. Revúca). Nejde síce o nádobu na uskladňovanie potravín, rozhodne však býva často využívaná ako nádoba na popol: *lopatkó viberemo popel s popelníka* (Revúca), čiže z miesta v kachliach alebo v sporáku, kde z roštu padá popol a uhličky, a potom *popeu dámo do popeuňici* (Kociha, o. Rimavská Sobota). Môže však ísť aj o malú nádobku, ktorá sa položí napríklad pred fajčiarov *na stval, nag netrúsä popel na zem* (Prihradzany, o. Revúca). Popol sa buď vyhodí, alebo sa ďalej v domácnosti využíva, pretože ide o zvyšky „po spálení látok rastlinného, prípadne aj živočíšneho pôvodu. V poľnohospodárstve sa používal ako minerálne hnojivo“ (Kiliánová a kol., heslo *popol*). Slovo *popolnica* sa však častejšie používa ako označenie väčšej plachty určenej na nosenie trávy, slamy, buriny a podobne – známej aj ako *trávnica* –, preto si napríklad vo Vrbovciah nad Rimavou (dnes časť obce Veľké Teriakovce, o. Rimavská Sobota) *d'eti l'en tu popravele popeuňidz a tu ležale*. V poriadnej domácnosti by ste určite našli aj *smetní košár* – *tod je plitki* (Chyžné, o. Revúca). Pozhŕňané a pozametané smeti sa doň môžu vysypať v celom Gemeri lopatkou na smeti *smetňikom*, *smetníkom* (porov.

Atlas slovenského jazyka IV., 1984, mapa IX/4). No ak by sa v domácnosti nenachádzal, prípadne by nebol dostatočne využívaný, mohlo by to dopadnúť ako v Sirku pri Revúcej, v ktorej *d'e sã obzreš, fšã plno smeči*.

Súčasťou niektorých už spomenutých nádob či nádobiek je aj žliabkovitý, pyskatý výčnelok na okraji, ktorý sa nazýval *pisk* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca; Rozložná, o. Rožňava) alebo *pišťok* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Revúca; Gemerská Poloma, o. Rožňava). Ešte dôležitejšiu úlohu pri správnom uskladňovaní potravín zohráva ďalšia súčasť nádob – pokrývka, ktorá býva drevená, hlinená alebo plechová. *Pokriukou* sa nazýva v Kokave nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) i v Rozložnej (o. Rožňava), pod hláskovo pozmeneným názvom *pokriuka* je známa v okolí Revúcej v Muránskej Dlhej Lúke či v Repištiach, ale i v Kobeliarove neďaleko Rožňavy. Z okolia Revúcej sú doložené aj označenia *škridla* či *páyniška*, napr. v týchto dokladoch: *Zakri poliaukku škridló* (Revúca); *Pot páyniško sã mäso lepši uvari* (Brusník). Drevená pokrývka nádoby sa v okolí Revúcej označuje aj ako *vrchnák* (Muránska Dlhá Lúka), v okolí Rožňavy *vrchnák* (Rozložná). V našom archíve sme našli aj osobitnú skupinu pomenovaní, ktoré sa vzťahujú iba na pokrývku, resp. vrchnák kanvy – kým z juhozápadného Gemera máme doložený *vrchnák* (Kokava nad Rimavicou) a zo stredného a z východného Gemera *vršok* (Rozložná) či *verchenšok* (Gemerská Poloma), v okolí Revúcej sme našli okrem *vrška* (Muránska Dlhá Lúka) aj *dekel* a *deklík* (Revúca), čo je priamym prevzatím z nemeckého *Deckel* s významom „veko, vrchnák, pokrývka“, ktoré je odvodené od slovesa *decken*, čiže pokrývať (porov. Newerkla, 2011, s. 162 – 163).

Nádoby v domácnosti však neslúžia iba ako zásobnice surovín, plodín či hotových jedál. Jedlo aj nápoje je tiež potrebné prenášať. V minulosti sa najčastejšie nosili z domu do práce, na pole za pracujúcimi členmi domácnosti. Ženičky v juhozápadnom Gemeri používali na prenos jedla hrnce – hlinený *biel'áňik* (Kokava nad Rimavicou) či *hrnok* (Klenovec). V Revúcej na tento účel slúžil širší *bogel* alebo užší *žbanok*, severnejšie v Muránskej Dlhej Lúke sa využíval na nosenie aj *nosák* a v Rozložnej pri Rožňave *obedár*. Jedlo sa robotníkom prinášalo aj v hlinenom riade s dvomi nádobami spojenými navrchu uchom – v strednom Gemeri sa mu hovorilo *dvojaški* (Revúca) a z juhozápadného Gemera máme doložené slovo *kantár*

(Kokava nad Rimavicou). Pomenovanie *kantár*⁹ označovalo v okolí Revúcej (Revúčka, Sirk) plátennú kapsičku určenú na nosenie jedla do poľa, čo dokazuje aj výpoveď zo Sirku: *Do kantára mu dali rániški aj loški, abi odniasó ocovi obet*. V Kokave nad Rimavicou sa jedlo nosilo do poľa aj v plátennej *taňistre* či prútenom *kuošiku*, v okolí Revúcej sa tiež používala *taňistorka*, no okrem nej aj *kapsiška* – rovnako ako v okolí Rožňavy –, a v Revúcej sa chlebík nosil v ľanovej *chleberke*. Predovšetkým tekuté pokrmy sa prenášali v plechových nádobách so sklápacím držadlom, ktorým sa hovorilo *kaniška* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), *kantiška* (Kokava nad Rimavicou, Muránska Dlhá Lúka, Rozložná), *kanta* (Revúca) či *logétik* (Muránska Dlhá Lúka). Po obede, no aj ako hlavný pokrm istotne dobre padli koláče a iné sladké pochutiny, ktoré sa nenosili iba do poľa, ale boli a stále sú aj neodmysliteľnou súčasťou obradov a slávností, kam sa tieto dobroty prinášajú v košíkoch. „*Košáre su šakovakia*,“ potvrdil aj informátor z Chyžného (o. Revúca). Podľa dokladov z juhozápadného Gemera na prenos šišiek, ktorým sa v tejto oblasti hovorí *pampuški*, slúži *pamuškoví* (*pampuškoví*) *kuošik* a z Kokavy nad Rimavicou máme doložený aj *harouceví* *kuošik*, keďže šišky sa v juhozápadnom Gemeri nazývajú aj *harouce* (Klenovec, Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), no na základe našich dokladov je tento názov známy aj v strednom Gemeri (napr. v Kocel'ovciach, o. Rožňava). Z Kokavy nad Rimavicou máme dokladovaný aj *chrptoví* *kuošik*, ktorý sa nosí, ako názov nasvedčuje, pripevnený na chrbte. Na svadbu sa koláče nosia v *grošovom kvaši* (Revúca) či *grošovom košéru* (Rozložná, o. Rožňava), ktorý, ako sme už opísali, *je podlhovastí a z rúškó na prostretku* (Chyžné, o. Revúca). Koláče sa nosia aj v košíkoch pomenovaných podľa udalosti, na ktorú sú dobroty určené – na svadbu vo *svadobníku* a na krstiny v *kmotríku*, tak je to napríklad v neďalekej Muránskej Dlhej Lúke (o. Revúca), kde sú tieto lexémy doložené.

Každé lahodné sústo človeku dobre padne zapíť. Niekomu ulahodí pivo z *piváka* (Muránska Dlhá Lúka), inému mlieko prinesené v nádobe s jedným uchom: v Kokave nad Rimavicou v hlinenom *biel'áňiku* alebo sklenom *kaňtove*, v Muránskej Dlhej Lúke v hlinenom *rajtope*, menšom *rajtopíku* či sklenom *kršahu*, v Revúcej v plechovom *žochtári* alebo emailovej

⁹ Vo väčšine slovenských nárečí je *kantár* známy vo význame „časť postroja na hlavu koňa“ (porov. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 744).

kandle, v Rozložnej (o. Rožňava) v hlinenej *šrepľe* či sklenom *kančove*¹⁰ a v Gemerskej Polome (o. Rožňava) v papierom prikrytom hlinenom *räjtó-píku*, ktorý sa pri preprave môže vložiť do *liški* – tašky, resp. sieťky zo spletenej šachoriny. Veľké nádoby s tekutinami, najmä s vodou, sa jednoduchšie a praktickejšie prenášajú pomocou nosidiel, resp. drevenej žrdky, ktorej sa v okolí Rimavskej Soboty i Revúcej hovorí *váha*, porov. výrok z Vyšnej Slanej (o. Rožňava): *Juhasi*¹¹ *nosili vodu v geletoh na vahe*. Z Muránskej Dlhej Lúky máme doložené aj pomenovanie *drúk*, ktorého súčasťou sú *háki* na zavesenie vedier.

Tému zásobníkov a nádob určených na skladovanie potravín, ako aj na prenos jedla a tekutín, sme do značnej miery vyčerpali. Natíska sa tak prirodzene otázka, v akých nádobách či zásobníkoch sa v gemerských domácnostiach uchovávali tekutiny a nápoje. Odpoveď na ňu si nateraz odložíme na pomyselný *podšišár* – policu na odkladanie riadu a nádob (Murán, o. Revúca) – a vrátime sa k nej už čoskoro.

LITERATÚRA

BAKOŠ, Samko: Krátky slovník nárečia slovenského gemerského podľa Dr. Samka Bakoša. Zv. 2. Bratislava: Print-Servis 1998. 180 s.

BALLEKOVÁ, Katarína – CHOCHOL, Martin – PUKANEC, Martin: Katalogizácia terminologických dotazníkov. In: *Tradícia v slove, slovo v tradícii* (Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský). Zost. L. Dvornická – M. Smatana. Bratislava: Veda 2007, s. 54 – 77.

BALLEKOVÁ, Katarína – SMATANA, Miloslav (eds.): *Zo studnice rodnej reči 3*. Bratislava: VEDA, SAV 2023. 560 s.

ČOMAJOVÁ, Marta: Krátky slovník nárečia slovenského gemersko-malohontského z Klenovca podľa Marty Čomajovej. Zv. 21. Bratislava: Print-Servis 1998. 192 s.

GREGOR, Ferenc: *A szlovák nyelv magyar elemei*. Budapest: Kairosz Kiadó 2023. 953 s.

HABOVŠTIAK, Anton: *Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá: Mapy*. Bratislava: Veda 1984. 464 s. Dostupné aj na <https://digiASJ4.juls.savba.sk>.

HABOVŠTIAK, Anton: *Slová cudzieho pôvodu v slovenských nárečiach*. In: *Studia Academica Slovaca 10: prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. Š. Ondruš. Bratislava: Alfa 1981, s. 115 – 133.

HERICH, Ondrej: *Piesne stredného Gemera*. Rožňava: Roven 1998. 434 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán et. al. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

¹⁰ V prípade slov *kančou* i *kaňtou* ide o adaptáciu maďarského označenia pre krčah či džbán – *kancsó*. Z hľadiska etymológie je pôvod slova nejasný, porov. *Új magyar etimológiai szótár*, heslo *kancsó*.

¹¹ *Juhásmi* sa v Gemerí nazývajú pastieri hŕňnych oviec (porov. Rožai, 2018, s. 3; s. 16). Ide o apelatívum prevzaté z maďarského *juhász*.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 2. vyd. Bratislava: Veda 2019. 704 s.

KROPILÁK, Miroslav a kol.: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: Veda 1978. 532 s.

Kuchynský inventár. Dotazník na výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižnanský. Bratislava: dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV 1974. 238 otázok, 33 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 2. vyd. Praha: Academia, nakladatelství ČSAV 1968. 868 s.

NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang Verlag GmbH 2011. 780 s.

ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.

ORLOVSKÝ, Jozef: Zo slovnej zásoby stredogemerských nárečí. In: Vlastivedné štúdie Gemera. Ed. J. Bolfík. Bratislava: Obzor 1972, s. 57 – 76.

ROŽAI, Gabriel: Kolonizácia východného Gemera na valašskom práve vo svetle súčasnej a historickej toponymie. In: Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy, 2018, roč. 9, č. 1, s. 1 – 17.

ŠIMUNOVÁ, Dagmar: Kaša je mať naša. In: Kultúra slova, 2025a, roč. 59, č. 2, s. 96 – 108.

ŠIMUNOVÁ, Dagmar: Taško je to jesci, čo nesce do hubi ľesci. In: Kultúra slova, 2025b, roč. 59, č. 1, s. 42 – 51.

Slovník slovenských nárečí. 1. A – K. Red. Ivor Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník slovenských nárečí. 2. L – P (povzhádzať). Ved. red. Ivor Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.

Slovník slovenských nárečí. 3. P (poza) – R. Ved. red. Adriana Ferenčíková. Bratislava: Veda 2021. 816 s.

TÓBIK, Štefan. Gemerské nárečia I. Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka. Acta Universitatis Prešoviensis. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2018. 448 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

BÁRCZI, Géza – ORSZÁGH, László a kol.: A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959 – 1962. Dostupné na <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>.

Digitálny Atlas slovenského jazyka. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2024. Dostupné na <https://digiASJ4.juls.savba.sk>.

GERSTNER, Károly a kol.: Új magyar etimológiai szótár. Dostupné na <https://uesz.nyttud.hu/index.html>.

Lexicon Dialectorum Slovacorum I ad III – korpusová databáza v rámci lexikografického portálu s podporou NoSketch Engine – LexiCorp.

KILIÁNOVÁ, Gabriela a kol.: Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Elektronická encyklopédia. Bratislava: SLUK. Dostupné na <https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/>.

SAJENKO, Milan: Má názov obce Slavošovce spojenie so súdkom žinčice, alebo so súdkom vína? Dostupné na https://old.majgemesk.sk/gemer/slavos/slavosovce_historia.htm.